

УДК: 378+37.09

Олена ПАНЬКЕВИЧ,

старший викладач
кафедри документознавства та
інформаційної діяльності
Одеського національного політехнічного
університету

Олена ВАСИЛЕНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Одеського національного політехнічного університету

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ ПІД ЧАС ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ВНЗ

Панькевич О., Василенко О. Формування культури мовлення майбутніх документознавців під час фахової підготовки у ВНЗ.

У статті уточнено та конкретизовано сутність культури мовлення майбутніх документознавців у процесі професійної підготовки. Досліджено порушення орфоепічних, акцентуаційних, стилістичних норм тощо. Виявлено причини порушень в мовленні студентів, для попередження відхилень від норм сучасної української літературної мови. Висунуто вимоги для формування культури ділового мовлення. Встановлено переваги використання інтерактивних методів для вироблення навичок усного мовлення в студентів-документознавців.

Ключові слова: культура, культура мовлення, культура мовлення документознавців.

Pankevich E., Vasilenko E. Formation of speech culture of future record management specialists in professional training at the University.

The article clarified and specified the nature of speech in the process of documentation for future training. Studied pronouncing abuse, aktsentuatsiynyh, stylistic norms and so on. The reasons disorders in speech students to prevent deviations from the norms of modern Ukrainian language. Demanded for creating a culture of business communication. Established the benefits of using interactive methods to develop oral communication skills of students of documentation.

Key words: culture, culture of speech, speech culture of documentation.

Панькевич Е., Василенко Е. Формирование культуры речи будущих документоведов во время профессиональной подготовки в ВУЗе.

В статье уточнено и конкретизировано сущность культуры речи будущих документоведов в процессе профессиональной подготовки. Исследовано нарушения орфоэпических, акцентных, стилістических норм и т.д. Вывявлено причины нарушений в речи студентов, для предупреждения отклонений от норм современного украинского литературного языка. Выдвинуто требования для формирования культуры деловой речи. Установлено преимущества использования интерактивных методов для выработки навыков устной речи у студентов-документоведов.

Ключевые слова: культура, культура речи, культура речи документоведов.

Постановка проблеми. Проблеми духовного стану українського суспільства, реального утвердження державності української мови в усіх сферах офіційного і неофіційного використання, зниження мовленнєвої культури громадян сьогодні хвилюють

науковців-філологів, культурологів, педагогів, громадськість. Рідна мова, словесність складають ту скарбницю, в якій зосереджуються внутрішні сили народу, основні початки виховання національної самосвідомості громадянина України,

соціального іміджу, міжнародного авторитету [1].

Формування культури ділового мовлення студентів-документознавців має відбуватися на всіх рівнях професійної підготовки, оскільки це мають бути професіонали з великої літери, яким дуже часто в професійній діяльності знадобиться спілкуватися «наживо»: у галузі зв'язків з громадськістю, а також у галузі інформаційно-аналітичної та психолого-аналітичної служби, що дає їм можливість працювати документознавцями та спеціалістами з PR (Public Relations) у різних організаціях, у засобах масової інформації та психолого-аналітичних службах, архівах, бібліотеках тощо.

Педагогічна діяльність викладачів ВНЗ, які готують майбутніх документознавців має бути спрямована на формування мовленнєвої компетенції, переорієнтовуючи педагогічний процес від переважно репродуктивної діяльності студентів до пошукової, творчої діяльності на всіх етапах навчання. Саме тому ми вважаємо доречним дослідити специфіку формування культури ділового мовлення в процесі підготовки студентів-документознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми формування та підвищення рівня мовної і мовленнєвої культури зверталися такі вчені як Б. Ананьєв, Н. Бабич, З. Бакум, І. Білодід, Б. Головін, М. Жовтобрюх, Е. Зарецька, Г. Кисіль, Л. Мацько, В. Мусієнко, В. Немцов, О. Пазяк, М. Пентиліук, М. Плющ, О. Понаморів, Г. Почепцов, В. Русанівський, О. Селіванова, О. Сербенська, Н. Тоцька, С. Ермоленко С. Шевчук та інші. Однак зауважимо, що здебільшого праці дослідників розкривають специфіку комунікативної культури в конкретних галузях. Нажаль, питання культури ділового мовлення в процесі підготовки майбутніх документознавців залишається недостатньо висвітленим.

Мета дослідження – дослідити сутність культури мовлення майбутніх документознавців у процесі професійної підготовки, визначити особливості та причини порушення норм сучасної української літературної мови, обґрунтувати шляхи й засоби попередження порушень літератур-

них норм.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що гуманітарний напрям підготовки «Документознавство та інформаційна діяльність» з'явився відносно недавно, у зв'язку зі створенням мережі інформаційних установ, інформаційно-аналітичних підрозділів у складі владних структур і при бібліотеках, появою нових форм поширення інформації тощо.

Майбутні фахівці, які навчаються за означеним напрямом, мають бути освіченими, всебічно розвиненими для оволодіння методами аналізу й оцінки документальних потоків, технологіями методики збирання й обробки інформаційних потоків, методами створення і використання інформаційних ресурсів, управлінням інформацією в документно-інформаційних системах та ін. З огляду на означене вище, у таких фахівців має бути висока мовна культура.

Самперед, уточнимо саме поняття **«культура»**. У загальноповжитому значенні *культура* – це певний рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей людини в типах та формах організації життя та діяльності людей у їх взаємостосунках, а також у створених нею матеріальних та духовних цінностях.

У лінгводидактичній літературі культура мовлення розглядається як:

- самостійна лінгвістична дисципліна;
- комунікативна досконалість мовлення;
- дотримання мовних норм;
- нормативність і доцільність викладу інформації;
- уміння користуватися мовностилістичними засобами тощо.

Під поняттям «культура мовлення» В.М. Русанівський в широкому сенсі розуміє систему ознак та властивостей, що свідчать про комунікативну досконалість мовлення [2, с. 11].

З точки зору З.С. Мацюк, культура мовлення являє собою «дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів, точність, ясність, чистоту, логічну стрункість, багатство і доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету» [3].

Дещо схоже тлумачення знаходимо у

О.М. Семеног [4], яка зазначена дефініцію трактує як нормативність і доцільність викладу інформації, тобто філологічне і психолого-педагогічне обґрунтування використання граматичних структур відповідно до умов і вимог конкретної ситуації.

Ми поділяємо точку зору М.І. Ільша [5], що культура мовлення – це, по-перше, володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях, в усній і писемній формах мовлення, уміння користуватися мовно-стилістичними засобами і прийомами з урахуванням умов і цілей комунікації; по-друге – упорядкована сукупність нормативних мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови й мету спілкування; по-третє – самостійна лінгвістична дисципліна [5, с. 5–6].

Центральним поняттям культури мовлення виступають **мовні норми**, під якими слід розуміти – сукупність найстійкіших традиційних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної комунікації [6, с. 15], тобто, це усталені правила, дотримання яких обов'язкове у всіх сферах.

Аналіз означених вище дефініцій дозволив стверджувати, що поняття «культура мовлення» включає в себе два ступені опанування літературної мови: **правильність мовлення**, тобто дотримання норм літературної мови, і **мовна майстерність**, тобто не тільки дотримання літературних норм, а й уміння вибирати із співіснуючих варіантів найбільш точний, стилістично доречний до певної ситуації.

Таким чином, **культуру мовлення в аспекті підготовки майбутніх документознавців** ми розуміємо як *спроможність використання найоптимальніших мовних засобів у змодельованих типових ситуаціях професійного спрямування, дотримуючись літературних норм.*

Важливою складовою культури усного мовлення, у тому числі й у студентів-документознавців, є його відповідність орфоепічним нормам сучасної української літературної мови. Дослідження показують порушення орфоепічних та акцентуаційних норм, що зумовлені, в основному, двома причинами. Це, з одного боку, тривала

обмеженість усно-розмовної форми функціонування української літературної мови, що призвела до втрати мовного чуття, з іншого боку, звуження до мінімуму функціонального простору української мови відбувалося паралельно з поширенням в усіх сферах життя і суспільної діяльності народу російської мови. Як наслідок цього процесу в ситуації українсько-російського білінгвізму сформувався і розповсюдився суржик, який не оминув і сферу орфоєпії, що й спричинило виникнення численних порушень норм мови і наголошування.

Більшість виявлених нами орфоєпічних помилок у студентів-документознавців зумовлені інтерференційним впливом фонетичної системи російської мови. Він передусім виявився у двох напрямках – у редуційних процесах у складі вокалізму і консонантизму та в інтерференційній палаталізації нормативно твердих приголосних. Наприклад: *Молодь обирає сам[а]стійну дорогу; пові[р]те, що ваше життя оновиться* і подібне.

Відхилення від норм наголошування пояснюються, з одного боку, дією екстралінгвістичних чинників: на українську акцентуацію відчутно впливають діалекти, а також інші мови, особливо близькоспоріднені (насамперед на наголошуванні, як і на інших рівнях системи української мови, позначається інтерференційний вплив мови російської). До акцентуаційних інтерференцій належать помилки типу: *вивчаємо українську мову; потрібно поставити ДЕФІС.*

З іншого боку, акцентуаційні помилки у багатьох випадках спричинені дією внутрішньомовних факторів, особливостями організації української системи наголошування. Рухомість і різномісність українського наголосу – друга причина численних помилок в усному мовленні. Наприклад: *мовна Ознака; ми разОм це зробимо тощо.*

Особливий інтерес для лінгвістичного вивчення, зокрема з точки зору взаємодії контактуючих мов у ситуації білінгвізму, становить слововживання, оскільки лексика має тісні й розгалужені зв'язки з позамовною дійсністю, оперативно реагує на мовні процеси і фіксує їхні наслідки в системі словесних засобів.

Порушення лексичних норм у студентів-документознавців за характером

причин можна поділити на два основні типи. До першого типу належать явища, які виникають у межах системи української мови і не пов'язані з дією екстралінгвістичних факторів. Такі помилки пояснюються недостатнім знанням мовцями словникового складу, норм слововживання, нюансів семантики та лексичної сполучуваності слів, відсутністю чуття мови. Наприклад: *відповідно до **учбового** плану; **міроприємство** заплановано на..; **багаточисельні** помилки.*

Другий тип складають відхилення від норм, які виникають на межі двох мов – української та російської – в результаті інтерференційного впливу останньої в ситуації білінгвізму. За нашими спостереженнями, специфічне слововживання білінгвів включає лексичні одиниці трьох типів:

1) запозичені лексеми з російської мови, наприклад: *у **любій** ситуації є вихід;*

2) слова, утворені з російських та українських морфем і частково пристосовані до української фонетики: *учитель зустрів **бувшого** студента;*

3) калькування (лексичні, фразеологічні, семантичні); наприклад: ***решаючий** голос; умови, **благоприємні** для розвитку паразитів – лексична калька; студент **приймає це до уваги** – фразеологічна калька.*

У мовленні майбутніх документознавців ми також спостерігали порушення стилістичних норм. Це свідчить про низький рівень володіння сучасної української мови, незнання мовних кліше, що призводить до суржикового викривлення внаслідок впливу російської мови. Наприклад: *у конференції **приймали участь слідуучі** науковці; **виписка із протоколу; діюче** законодавство; **займати** посаду.*

На особливу увагу заслуговують приєднанні конструкції (в яких студенти-документознавці помиляються), поширені насамперед у діловому мовленні. Порушенням норми вважається вживання приєднанника *по*, оскільки в українській мові є чимало приєднанників, які є вдалими заміниками. Наприклад: ***по вашому усмотрению – на ваш розсуд; по приказу – за наказом; комиссия по вопросам – комісія з питань; по ошибке – помилково*** тощо.

Педагогічна діяльність викладачів кафедри документознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету спрямована на формування культури мовлення у студентів-документознавців під час викладання переважної більшості дисциплін.

Так, наприклад, формування мовленнєвої культури відбувається під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Метою цієї дисципліни є підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності студентів, практичне оволодіння основами офіційно-ділового, наукового, розмовного стилів української мови, що забезпечить професійне спілкування на належному мовному рівні та використання набутих знань у формуванні мовної культури і професійної мовнокомунікативної компетенції особистості й інших цивілізаційних компетенцій майбутніх документознавців, навичок і умінь задля професійного спілкування державною українською мовою у суспільстві та спільній фаховій мовленнєвій діяльності з іншими людьми.

Зуважимо, що швидко й ефективно засвоєння необхідних термінологічних одиниць, ключових термінів і понять з основних тем дисципліни, вироблення навичок культури мовлення, використання мовних засобів для вираження новітньої наукової думки українською мовою, вмінь навчально-професійного спілкування на лексичному матеріалі мови обраного фаху забезпечить система вправ і завдань на основі інтерактивних методів. Методики застосування цих методів висвітлено в опублікованих раніше нами працях.

Власний педагогічний досвід дозволив нам стверджувати, що формування культури мовлення у студентів-документознавців найефективніше спостерігається під час застосування у методиці викладання дисциплін («Теоретичні основи документно-інформаційної діяльності», «Документна лінгвістика», «Документознавство», «Українська мова за професійним спрямуванням» тощо) інтерактивних технологій.

Аналіз психолого-педагогічної, лінгвістичної літератури та власний досвід надав нам можливість стверджувати, що для формування та розвитку культури ділового мовлення, попередження відхилень від норм сучасної української літературної мови студентів-документознавців у ВНЗ викладачам необхідно дотримуватися певних **вимог:**

- створення умов для мотивації щодо постійного підвищення мовленевої культури;
- формування умінь і навичок вільно й комунікативно виправдано володіти сучасною українською літературною мовою;
- побудова навчального процесу на основі постійної активної взаємодії між студентами та викладачем;
- підвищення позитивної мотивації студентів до навчання;
- застосування інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Проведені практичні заняття з використанням інтерактивних технологій дозволили не тільки перевірити свої сили в організації роботи академічної групи, а й встановити ряд **переваг:**

- розвиток й удосконалення мовленнєвих умінь;
- збагачення словникового запасу студентів, особливо документознавчої лексики;
- активізація пізнавальної активності студентів;
- підвищення мотивації та інтересу до навчання;
- реалізація самостійної діяльності студентів;
- здобуття знань не в готовому вигляді, а в процесі систематичного вирішення навчальних завдань та самостійних розумових зусиль;
- орієнтація на чужомовні еквіваленти назв при доборі найбільш удалого і доречного засобу для вираження думки;
- уникнення невиправданого запозичення слів з російської мови;
- вироблення в майбутніх документознавців практичних навичок правильного використання різноманітних мовних засобів відповідно до сфери й мети висловлювання тощо.

Отже, використання інтерактивних технологій, окрім зазначених вище переваг, надасть можливість не тільки попередити відхилення від норм сучасної української літературної мови, а й розвинути культуру ділового мовлення студентів-документознавців до високого рівня.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Для формування та розвитку культури ділового мовлення студентів у ВНЗ з дотриманням висунутих нами вимог та застосуванням різноманітних інтерактивних технологій, надасть можливість майбутнім документознавцям відчувати свою інтелектуальну досконалість та виробити навички усного мовлення, які він з легкістю зможе застосовувати в будь-якій професійній мовленнєвій ситуації. На даному етапі продовжують з'являтися нові техніки у викладанні дисциплін студентам-документознавцям. Це вказує на значну перспективу подальшого наукового дослідження у сфері пошуку та застосування ефективних інноваційних підходів при вивченні документознавчих дисциплін у ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенов О.М. Теоретичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури Академіке [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/700/1/03comum.pdf>. – Назва з екрану.
2. Русанівський В.М. Культура української мови [Текст] / В.М. Русанівський. – К.: Либідь. – 1990. – С. 9.
3. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування : [навч. посібн.] / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2005. – 352 с.
4. Семенов О.М. Культура наукової української мови : [навч. посібн.] / О. М. Семенов. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.
5. Ильяш М.И. Основы культуры речи [Текст] / М. И. Ильяш. – Киев-Одесса : Высш. шк., 1984. – 187 с.
6. Бабич Н.Д. Основы культуры мовлення / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 231 с.

Надійшла до редакції 21.10.2015